

Dan Ariely – Jeff Kreisler
A (TÚL)KÖLTEKEZÉS PSZICHOLÓGIÁJA

Dan Ariely – Jeff Kreisler

A (TÚL)KÖLTEKEZÉS PSZICHOLÓGIÁJA

Miért költünk többet,
mint kellene?

Matt Trower illusztrációival

A fordítás alapja: Dan Ariely – Jeff Kreisler: *Dollars and Sense.
How We Misthink Money and How to Spend Smarter*

Copyright © 2017 Dan Ariely, Jeff Kreisler

Fordította © Morvay Krisztina, 2018

Szerkesztette: Illényi Balázs

Borítóterv: Szabó Balázs

Illusztrációk: Matt R. Trower

HVG Könyvek, Budapest, 2018

Kiadóvezető: Budaházy Árpád

Felelős szerkesztő: Káli Diána

www.hvgkonyvek.hu

ISBN 978-963-304-554-1

Minden jog fenntartva.

Jelen könyvet vagy annak részleteit tilos reprodukálni, adatrendszerben tárolni, bármely formában vagy eszközzel – elektronikus, fényképeszeti úton vagy más módon – a kiadó engedélye nélkül közölni.

Kiadja a HVG Kiadó Zrt., az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja.

Felelős kiadó: Szauer Péter

Nyomdai előkészítés: Sörfőző Zsuzsa

Nyomás: mondAt Kft.

Felelős vezető: Nagy László

Könyvünk a pénzügyekkel kapcsolatos gondolkodásról és annak működéséről kíván átfogó képet nyújtani. Nem követendő befektetési útmutató, és nem helyettesíti magasan képzett pénzügyi tanácsadók vagy más szakemberek tanácsait. A befektetéssel járó általános kockázatok ismeretében nincs garancia arra, hogy a műben felvázolt befektetési módszerek nyereségesek lesznek. Ennélfogva sem a kiadó, sem a szerzők nem vállalnak felelősséget semmilyen, a könyvben bemutatott módszer alkalmazásából fakadó veszteségért, ezért felelősségre sem vonhatók.

A pénznek

A csodálatos dolgokért, amiket *értünk* teszel,
a borzalmas dolgokért, amiket *velünk* teszel,
és a kettő közötti szürke zónáért.

Tartalom

Bevezető	9
----------	---

Első rész MI A PÉNZ?

1. Ne fogadjunk rá!	17
2. Meghökkenető alternatívák	22
3. Érték(es) felvetés	30

Második rész MIÉRT VÁLASZTUNK AZ ÉRTÉK MEGBECSLÉSÉRE ALKALMATLAN MÓDSZEREKET?

4. Elfelejtjük, hogy minden viszonylagos	37
5. Kategorizálunk	60
6. Kerüljük a fájdalmat	83
7. Bízunk magunkban	118
8. Túlértékeljük azt, ami a miénk	138
9. Számít a méltányosság és az erőfeszítés	162

10. Hiszünk a nyelv és a rituálék varázserejében	184
11. Túlértékeljük az elvárásainkat	205
12. Nem tudunk önuralmat gyakorolni	222
13. Túl nagy jelentőséget tulajdonítunk a pénznek	238

Harmadik rész
ÉS MOST MI LESZ?
ÉPÍTSÜNK A HIBÁS GONDOLKODÁSRA!

14. Költsünk ésszel!	255
15. Ingyentanács	267
16. Uralkodjunk magunkon!	268
17. Mi és ők, egymás ellen	279
18. Állj meg, és gondolkodj!	297
Köszönetnyilvánítás	303
Jegyzetek	305
A szerzőkről	315
Név- és tárgymutató	317

Bevezető

Bob Eubanks egy rövid életű televíziós vetélkedő – a „The Diamond Head Game” – házigazdája volt 1975-ben. A Hawaiiin forgatott műsorban volt egy egyedülálló bónuszkör, az úgynevezett Pénzvulkán. A versenyzőket üvegdobozba zárták, amely másodpercek alatt bankjegyeket reptető, tomboló szélcsatornává változott. A játékosoknak megadott időn belül a lehető legtöbbet kellett elkapniuk az örvénylő, kavargó és ide-oda libbenő bankjegyek közül. A Pénzvulkánban mindenki eszelősként kapkodva, csapkodva, forogva és hadonászva próbált minél többet bezsebelni a készpénztornádóból. Ez remek szórakozás volt – 15 másodpercig kétség sem férhetett ahhoz, hogy a pénz mindennél fontosabb a világon.

Bizonyos mértékig mindnyájan a Pénzvulkánban élünk. Kevésbé intenzíven, kevésbé nyilvánvalóan, de ősidők óta mindenki játszik, és mindenkit kijátszanak, mégpedig megszámlálhatatlan módon. A többségünk sokat gondol a pénzre – mennyi van, mennyire van szükségünk, miként tehetnénk szert többre, mennyit keresnek, költenek és takarítanak meg a szomszédaink, a barátaink és a kollégáink. Luxuscikkek, számlák, lehetőségek, szabadság, stressz – a pénz a modern élet minden aspektusát áthatja, a családi költségvetéstől kezdve az országos politikáig, a bevásárlólistától a takarékbetét-számláig.

És a pénzvilág fejlődésével minden nappal egyre több megfontolnivalónk akad, hiszen a jelzáloghitelek, a banki kölcsönök és a biztosítások egyre bonyolultabbakká válnak; a nyugdíjkorhatár kitolódik, és új pénzügyi technológiák születnek; a pénzügyi alternatívák egyre összetettebbek és a pénzügyi kihívások egyre nagyobbak.

Nem is lenne gond azzal, hogy sokat töprengünk a pénzen, ha a gondolkodás jobb döntéseket eredményezne. De nem eredményez. Az az igazság, hogy az emberiség védjegye a rossz pénzügyi döntéshozatal. Különleges képességünk van a pénzügyeink összekuszálására. Szép munka, emberiség! Ebben mi vagyunk a legjobbak.

Vegyük fontolóra az alábbi kérdéseket:

- ▶ Számít-e, hogy kártyával vagy készpénzzel fizetünk? Hiszen mindkettővel ugyanazt az összeget költjük el, nem igaz? Ami azt illeti, kutatások bizonyítják, hogy bankkártyával hajlamosak vagyunk többet költeni. Nagyobb összegben vásárolunk és nagyobb borraalót adunk. Továbbá nagyobb valószínűséggel becsüljük alá vagy felejtjük el, hogy mennyit költünk, amikor – nyilván már kitalálta az olvasó – a manapság legelterjedtebb fizetési módszert alkalmazzuk: a bankkártyát.
- ▶ Melyik a jobb ajánlat? Az a lakatos, aki két perc alatt kinyitja az ajtót, és 100 dollárt számít fel, vagy az, aki egy órán keresztül dolgozik vele, és szintén 100 dollárt kér el? A legtöbben a hosszabb ideig pepecselő lakatost tartják jobb választásnak, mert többet dolgozott, és alacsonyabb órabérrel számolt. De mi van akkor, ha az ajtót hosszabb idő alatt kinyitó lakatosnak csak többszöri próbálkozás után sikerült elvégeznie a munkát, és közben egy rakás szerszámot is eltört? Ráadásul a végén 120 dollárt kért el? Meglepő, de a legtöbben még így is jobb üzletnek tartják fürge kezű kollégájánál, noha semmit nem tett azon kívül, hogy az inkompetenciája miatt elvesztegetett egy órát.

- Eleget takarítunk-e meg a nyugdíjas éveinkre? Van-e akár nagyságrendileg is sejtésünk arról, hogy mikor megyünk nyugdíjba, mennyit keresünk és takarítunk meg addig, hogyan alakulnak a befektetéseink, és milyen kiadásaink lesznek pontosan a hátralévő éveinkben? Nincs? Annyira megrémiszt bennünket a nyugdíjtervezés, hogy ösztársadalmi szinten a szükségesnek a 10%-ánál is kevesebbet takarítunk meg, nem vagyunk biztosak abban, eleget tettünk-e félre, és úgy hisszük, hogy 80 éves korunkig kell majd dolgoznunk, még akkor is, amikor a várható élettartam 78 év. Nos, ez is egy módszer a nyugdíjas évek kiadásainak mérséklésére – nem kell nyugdíjba menni!
- Bölcsen használjuk fel az időnket? Vagy több időt szánunk furikázásra olyan benzinkút felkutatásáért, ahol megtakaríthatunk egy kis aprót, mint arra, hogy olcsóbb jelzőloghitelt keressünk?

A pénzről való gondolkodás nemcsak hogy nem teszi hatékonyabbá a pénzügyi döntéseinket, hanem néha maga a pénzről való gondolkodás is elegendő ahhoz, hogy mélyreható és aggasztó változásokat idézzon elő bennünk.¹ Az amerikaiak számára a pénz a legfőbb valóok² és az első számú stresszforrás³. A problémamegoldó képességünk bizonyíthatóan rosszabb minden területen, amikor anyagi gondokkal küszködünk.⁴ Egy tanulmány sorozat kimutatta, hogy a gazdagok, különösen akkor, amikor emlékeztetik őket a gazdagságukra, gyakran viselkednek az átlagosnál kevésbé etikusan⁵, míg egy másik tanulmány arra az eredményre jutott, hogy pusztán a pénzt ábrázoló képek látványa is megnöveli annak a valószínűségét, hogy az emberek lopjanak a munkahelyükről, kétes hátterű munkatársat alkalmazzanak, vagy hazudjanak több pénz megszerzése érdekében.⁶ Az a helyzet, hogy a pénzről való gondolkodás szó szerint megzavarja a fejünket.

Mivel tudjuk, hogy a pénz ilyen komoly szerepet tölt be az életünkben, a gazdaságban és a társadalomban, és azt is, hogy nem

igazán tudunk racionálisan viszonyulni hozzá, felmerül a kérdés, hogy mit tehetnénk a pénzügyeinkkel kapcsolatos világosabb gondolkodásért? A jellemző és közkeletű válasz erre rendszerint a „pénzügyi oktatás”, vagy kifinomultabb szóhasználattal a „pénzügyi műveltség”. Sajnos azonban hajlamosak vagyunk gyorsan elfelejteni a pénzügyórákon tanultakat – például az autóvásárlás és a jelzáloghitel-felvétel alapszabályait –, amelyek épp ezért hosszú távon szinte semmilyen módon nem hatnak a viselkedésünkre.

Így hát könyvünkben nem „pénzügyi műveltséget” kínálunk, és nem is akarjuk előírni, hogy mit tegyen az olvasó, amikor előveszi a pénztárcáját. Inkább feltérképezzük a pénzzel kapcsolatos leggyakoribb hibákat, és ami még fontosabb, azt is, hogy miért követjük el ezeket. Így amikor legközelebb pénzügyi döntést hozunk, talán jobban értjük majd, hogy milyen erők hatnak ránk, és ez remélhetően jobb döntésekhez vezet – vagy legalább tájékozottabbakhoz.

Könyvünkben sok embert mutatunk majd be, és elmeséljük a pénzzel kapcsolatos történeteiket, aztán elmagyarázzuk, hogy mit mond a tudomány a tapasztalataikról. Némelyik eset valóban megtörtént, míg mások, a mozifilmekhez hasonlóan, „igaz történeten alapulnak”. Némelyik szereplőnk észszerűen cselekszik. Mások ostobán. Meglehet, hogy rájuk tudunk húzni bizonyos sztereotípiákat, mert kihangsúlyozzuk vagy akár el is túlozzuk egyes tulajdonságaikat, így emelve ki bizonyos bevett viselkedésformákat. Azt reméljük, hogy a történetekben mindenki felismeri majd az embert emberré tévő jelleget, a hibákat, az egyes történetekben rejlő ígéreteket, és azt, hogy azok miként tükröződnek vissza a saját élettapasztalatainkban.

Könyvünkben megmutatjuk, hogy miként gondolkozunk a pénzről, és hogy milyen hibákat ejtünk mindeközben. A kötet a pénz működéséről szerzett tudatos megértésünk és a tényleges pénzhasználat közötti eltérést mutatja be, valamint azt, hogy miként kellene a pénzről racionálisan gondolkodni, és használni azt. Azokról a kihívásokról szól, amelyekkel a pénz értelmezé-

sekor szembesülünk, és a költekezés során elkövetett általános hibákról.

Képesek leszünk-e bölcsebben költeni a könyv elolvasása után? Persze. Talán. Egy kicsit. Valószínűleg.

Azt reméljük, hogy az időnket felemésztő és az életünket irányító pénzügyi választások mögötti összetett folyamatok feltárásával javíthatjuk a pénzügyeinket. Azt is hisszük, hogy a pénz gondolkodásunkra gyakorolt hatásának a megértése elősegíti azt is, hogy jobb *nem pénzügyi* döntéseket hozzunk. Hogy miért? Mert a pénzzel kapcsolatos döntéseink a pénznél többről szólnak. Ugyanazok az erők alakítják azt, hogy miként értékeljük a fontos dolgokat az élet más területein, mint amelyek a pénz világában a valóságunkat formálják – azt, hogy mivel töltjük az időnket, hogyan menedzseljük a szakmai pályafutásunkat, miként nyitunk mások felé, hogyan alakítjuk a kapcsolatainkat, mi tesz bennünket boldoggá, és hogy végső soron hogyan értelmezzük a körülötünk lévő világot.

Röviden: arról szól a könyvünk, hogy miként tehetnénk mindent jobba. Megéri az árát, ugye?

Első rész

MI A PÉNZ?

1

Ne fogadjunk rá!

George Jones* úgy érzi, ráfér egy kis lazítás. A munka stresszes, a gyerekek civakodnak, a pénz pedig kevés. Így hát egy Las Vegasba szervezett céges úton úgy dönt, elmegy kaszinózni. Ingyenesen leparkol a figyelemre méltóan karbantartott, közpénzből épített utca végén, majd lehajtott fejjel, kifejezett cél nélkül besétál a kaszinó alternatív univerzumába.

A jellegzetes hangzavar kizökkenti a kábaságból: a nyolcvanas évek zenéje, a pénztárgépek kattogásába vegyülő érmecsilingelés és az ezernyi játékautomata duruzsolása. Azon tűnődik, hogy milyen hosszú ideje lehet a kaszinóban. Sehol nincs óra, ám a játékautomaták mögött görnyedő veterán szerencsejátékosokat elnézve úgy érzi, hogy talán évtizedek óta. Pedig talán csak öt perce. Valószínűleg nincs túl messze a bejárattól. De azt sem látja, mint ahogy a kijáratot sem, sőt semmilyen ajtót, ablakot, folyosót vagy bármilyen menekülési útvonalat. Csak villódzó fényeket, lenge öltözetű felszolgálólányokat, dollárjeleket és eksztatikus vagy mélabús embereket – de a két véglet között senkit sem.

Pénzbedobós automata? Miért is ne? Az első körben *épphogy csak* elmulaszt egy nagy nyereményt.

* Nem az énekes, hanem kitalált személy. Az egyszerűség kedvéért tegyük fel, hogy egyáltalán nem tud énekelni. Még karaokét sem.

A következő tizenöt percet azzal tölti, hogy egydollárosokat dobál a gépbe a nagy nyereség megcsípése érdekében. Egyszer sem nyer, de többször is csak egy *hajszálon* múlt a dolog.

Miután sikeresen megszabadult a bosszantó, kis címletű bankjegyeitől, George kivesz 200 dollárt a bankautomatából – nem zavarja a 3,5 dolláros kezelési költség, mert azt az első nyereség úgyis sokszorosán visszahozza majd –, és letelepszik a blackjack-asztalhoz. Tíz darab ropogós 20 dolláros bankjegyért cserébe egy halom piros műanyag zsetont kap az osztótól. A zsetonokon a kaszinó képe látható, néhány madártollal, egy nyílvevesszővel és egy indián sátorral. 5 dollár van ráírva, de egyáltalán nem tűnik valósnak, inkább játék pénzre emlékeztet. George megforgat néhányat az ujjai között, egyet-kettőt pattogtat velük az asztalon, elnézi a többi játékos zsetonhalmainak fogyatkozását és gyarapodását, majd sóvárgó pillantást vet az osztó előtt tornyosuló szivárványszínű rakásra. George arra kéri a nőt, hogy legyen nagyvonalú vele.

– Édesem, felőlem az összes a tiéd lehet... nem az enyém! – válaszol az osztó.

Egy csinos, barátságos pincérlány ingyenes italt tesz elé. Ingyeneset! Micsoda üzlet! Máris megérte idejönni. Borravalóval jutalmazza a lányt, az egyik műanyag zsetonnal.

George játszik. George néha jól érzi magát. George néha nem érzi olyan jól magát. Nyer egy keveset, és még többet veszít. Néha, amikor úgy tűnik, hogy Fortuna mellészegődött, megduplázza a tétet vagy megosztja a kártyákat, négy zsetont tesz fel kettő helyett, hatot három helyett. Végül elveszíti a 200 dollárt. Néha sikerül elkerülnie, hogy az asztaltársai többek között az ő zsetonjaiból is hatalmas tornyokat halmozzanak fel maguk előtt, majd a következő pillanatban már bankjegykötegeket göngyöl ki, hogy új zsetonokat szerezzen be. Némelyek jó kedéllyel, mások dühösen viselik a rossz lapjárást, de egyikük sem olyan típusnak tűnik, aki megengedhetné magának, hogy egy órán belül 500 vagy 1000 dollárt elveszítsen. Mégis egyfolytában ez történik.

Aznap reggel George a kedvenc kávézója előtt tíz lépéssel fordult sarkon, mert a szállodai szobájában elkészített kávéval 4 dollárt takaríthatott meg. Este szemrebbenés nélkül dobott ki 40 darab ötdolláros zsetont az ablakon. Mi több, még az osztónak is adott egyet a kedvességéért.

Mi történik itt?

A kaszinók tökélyre fejlesztették azokat a módszereket, amelyekkel elválaszthatnak bennünket a pénzüinktől, ezért nem túl igazságos tőlünk, hogy pont ezzel indítunk. Ennek ellenére George esete gyors bepillantást nyújt az általunk ennél kevésbé fondorlatos környezetben is elkövetett pszichológiai hibákba.

Az alábbiakban bemutatunk néhányat a kaszinók szemképrázató fényei mögött megbúvó tényezők közül. A későbbi fejezetekben sokkal mélyebben tárgyaljuk majd mindegyiket.

Mentális könyvelés. George-ot aggasztják az anyagiak – amit az a reggeli döntése is bizonyít, hogy a kávézó helyett inkább a szállodában készítette el a kávé –, mégis lazán elver 200 dollárt a kaszinóban. Eme ellentmondásos viselkedésnek részben az az oka, hogy George a kaszinót és a kávéút különböző mentális „könyvelési tételként” kezeli. A pénzt műanyag korongokra váltva megnyit egy „szórakozás” betétszámlát, az egyéb költségeit pedig továbbra is a „napi kiadások” alpból fedezi. Ennek a trükknek köszönhetően másként képes a két költéstípusra tekinteni, amelyek valójában egyetlen számlához, „George pénzéhez” tartoznak.

Az ingyenesség ára. George megőrül az ingyenes parkolás és ital lehetőségének. Természetesen nem fizet ezekért közvetlenül, ám ezeknek az „ingyenes” dolgoknak a hatására jókedvűen lép be a kaszinóba, ami elhomályosítja az ítélőképességét. Létezik egy mondás, amely szerint az életben a legjobb dolgok ingyen van-

nak. Meglehet – az ingyenességért azonban gyakran váratlan módokon kell mégis fizetni.

A fizetés fájdalma. George nem érzi pénzköltésnek azt, amikor a kaszinó színes zsetonjait szerencsejátéokra vagy borraivalóra fordítja. Úgy érzi, játszik. A zsetonok kiadásával nem érzi a pénzvesztést, nem is tudatosul benne igazán a költségek, ezért kevésbé tudatosan hozza a döntéseit, és kevésbé foglalkoztatják azok következményei. A bankjegyhasználattal ellentétben, a műanyag elherdálását nem érzi valóságosnak, ezért könnyű szívvel válik meg a zsetonoktól.

Viszonylagosság. A pincérlánynak – az ingyentalért – adott 5 dolláros borraivaló és a bankautomatából kivett összeg 3,5 dolláros kezelési költsége jelentéktelennek tűnik a blackjack-asztalon heverő zsetonhalmokhoz vagy a kivett 200 dollárhoz képest. Az első kettő *a másik kettőhöz képest* kis pénzösszeg, és mivel George relatív viszonylatban gondol rájuk, könnyebben hajlik az elköltésükre. Ám aznap délelőtt a 4 dolláros kávé drágállotta a szállodai szobában elkészíthető ingyenes kávéhoz képest.

Elvárások. George, akit körbevesz a pénz látványa és hangja – pénztárgépek, villódzó fények, dollárjelek –, James Bondnak, a 007-es ügynöknek, a gyér esélyek és a főgonoszok sima modorú legyőzőjének képzele magát.

Önuralom. A szerencsejáték sokak számára természetesen komoly dolog – akár függőséget is okozhat. A mi esetünkben azonban fogalmazzunk egyszerűen úgy, hogy George, akire hatást gyakorol a rá nehezedő nyomás és a környezete – a barátságos személyzet és a „könnyű” lehetőségek –, nehezen tud ellenállni a szerencsejáték azonnali csábításának az olyan távoli előnyök kedvéért, mint például az a kilátás, hogy nyugdíjaskorában 200 dollárral több lehet a zsebében.

Úgy tűnhet, hogy csak a kaszinók világában követhetünk el a fentiekhez hasonló hibákat, ám az az igazság, hogy a világ sokkal jobban hasonlít a kaszinókra, mint ahogy azt hinni szeretnénk. Elvégre az Amerikai Egyesült Államok 2016-ban egy kaszinótulajdonost választott meg elnökének. Noha nem mindnyájan szerencsejátékkal eresztjük ki a fáradt gőzt, mindannyian hasonló döntéshozatali kihívásokkal szembesülünk a mentális könyvelés, az ingyenesség, a fizetés fájdalma, a viszonylagosság, az önuralom és a többi tényező tekintetében. George kaszinóbeli hibáit mi is megtapasztaljuk a mindennapi élet számos területén. Ezek a hibák lényegében abból fakadnak, hogy alapvetően félreértjük a pénz természetét.

Noha a legtöbben közülünk feltehetően úgy vélik, hogy többé-kevésbé tisztában vannak a pénz jelentésével, az a meglepő igazság, hogy nem értjük sem a lényegét, sem azt, hogy mit tesz értünk – és még meglepőbb módon azt sem, hogy mit tesz velünk.